

Mahdoton ristiretki

Toimiessaan välittäjinä vallanpitäjien ja kansalaisten välillä toimittajat joutuvat väistämättä tekemisiin vallan alkuperää ja sen legitimitettiä koskevien kysymysten kanssa. Ne koskevat sitä, kuka saa lausua kansalaisten tarpeita koskevia väitteitä ja kuinka vallankäyttö oikeutetaan. Uskon, että nämä kysymykset muovavat osaltaan toimittajien ammatillista minäkuvaa. Artikkelissa tutkin, miten toimittajat haastattelupuheessaan jäsentävät ammatillista rooliaan ja suhdettaan valtaan. Tapaustutkimus kohdistuu toimittajien käsityksiin omasta ammattikuvasaan sekä heidän esittämiinsä näkemyksiin yhteiskunnallisesta vallasta – näkemyksiin, joita tarkastelen ammatillisten itsemäärittysten ja alkoholipoliittisten kannanottojen kautta.

Autonomisen tiedonvälityksen ihanteet pohjaavat valtio-ohjausta vastustavaan liberalismiin, jota lehdistö on ajanut muun muassa alkoholipoliittisessa kirjoittelussaan (Piispa 1993). Näin alkoholipoliitiikka lienee teema, jota koskevaa toimittajien puhetta tutkimalla voi osaltaan peilata journalistisen kulttuurin luonnetta sekä sitä, kuinka toimittajat ilmaisevat suhdettaan valtion vallankäyttöön. En tarkastele käytännössä toteutuvaa journalismia, mutta toimittajien haastattelupuhettakin tulee mielestäni tulkita journalistisen diskurssin tuottamiseksi koskevan tiedon varas-

Artikkeli perustuu pro gradu -tutkielmaani, jossa tulkitsin toimittajien alkoholipoliitiikkaa ja ammattiroolia koskevaa haastattelupuhetta toimittajadiskurssina. "Me olemme lähteneet ristiretkille ja päädytti siihen, että se on mahdotonta", eräs toimittaja summasi journalistista kulttuuria. Samalla hän tuli ilmaiseeksi ammatin ihanteiden ja käytäntöjen perustavan ristiriidan: yhtäältä toimittajia velvoittavat kansan asian ajamisen ja autonomian aatteet, toisaalta esimerkiksi työkäytännöt ja lähderiippuvuus estävät niiden toteutumista. Perinteinen lehdistöliberalismikaan ei ole niin viatonta kuin äkkiseltään voisi luulla.

sa eikä irrallisina lausumina, jos halutaan arvioida sen mahdollista ideologisuutta ja seuraamuksellisuutta.

Aineiston luonne

Tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin osana Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen Lahti -päihdeprojektia. Taloutta, kulttuuria ja politiikkaa edustavien vaikuttajaryhmien ohella yhtenä vaikuttajaryhmänä haastateltiin toimittajia. Haastatteluiden tarkoituksena oli selvittää paikkakunnan mielipideilmastoa ja vaikuttajien alkoholipoliittisia käsityksiä, jotta voitaisiin arvioida, mitä toimintamahdollisuuksia on olemassa ongelmien ehkäisemiseksi, kun alkoholipoliittista päätöksentekoa hajautetaan kuntatasolle. Vaikuttajat koottiin lumipallomenetelmällä, jossa institutionaalisten asemien kautta paikannetaan oman vallankäyttönsä kanalta tärkeitä henkilöitä nimeävä perusjoukko ja mainitut henkilöt haastatellaan omina ryhminään. Metodina on käytetty juuri pienten yhteisöjen ja kuntien valta-

rakenteen analyyseissä (Ruostetsaari 1992).

Toimittajaryhmät keskustelivat alkoholinkäytöstä, alkoholipolitiikasta ja alkoholista ongelmana sekä omasta ammattikuvastaan. Toinen kuusihenkisistä ryhmistä koostui miehistä, toinen taas naisista ja yhdestä miehestä. Kaikki olivat töissä Lahdessa, suurin osa sanomalehdissä, muutama radiokanavilla; puheessa omaan toimialaan viitattiin tiedonvälityksenä tai lehdistönä. Toimitusorganisaatioiden hierarkian ylemmät ja alemmat tasot olivat edustettuina. Mainittakoon, että suuri osa työskenteli sitoutumattomassa mutta linjaltaan oikeistoliberaaliksi määritellyssä maakuntalehdessä, joka on kirjoittelussaan korostanut alkoholipolitiikan vapauttamista (Hanhinen 1994, 67 - 78).

Aineistot, joille tämän artikkelin pohjana oleva sosiologian pro gradu -työni (Pietilä 1995) perustui, ovat peräisin aikajaksolta 12.11.92 - 17.2.93, jolloin maassa elettiin keskellä taloudellista lamaa ja alkoholimonopoli oli vielä entisellään. Tutkimus oli projektin muiden jäsenten suunnittelema ja he myös tekivät haastattelut, joiden litteroinnin suorittivat tutkimusapulaiset. Itse osallistuin kahteen haastatteluun havainnoijana ja valmiista aineistosta analysoimani osuus on projektin osana itsenäinen. Valmis aineisto hankaloitti monessa vaiheessa analyysityötä, koska olin sen alkuasetelmiin nähden väistämättä ulkopuolinen. Toisaalta tarkoitus olikin tutkia puheesta sinällään tulkittavissa olevia asioita. Olenko tähän kyennyt, selvinnee lukijalle tuonnetpana.

Haastattelut nauhoitettiin ja videoitiin. Ne noudattivat standardoitua kulkua tutkijoiden kysymysten ja ärsykemateriaalina toimineiden alkoholi aiheisten elokuva- ja valistusvideonäytteiden osalta. Muutoin keskustelu eteni haastateltujen jäsenysten pohjalta. Sosiologisen intervention ajatuksen mukaisesti ryhmät koottiin jonkin ajan kuluttua uusintaistuntoihin, joiden materiaali on osa aineistoani. Tulkinnat puheesta abstrahoin diskurssianalyttis-narratologisesti virittyneellä puhetekstianalyysillä (esim. Sulkunen & Törrönen 1994; Törrönen 1994).

Haastattelupuheen kulttuurinen jäsentyminen

Koska puhetta tuotetaan aina yhteiskunnallisissa käytännöissä ja se kantaa tästä itsessään jälkiä, puheen tutkimuksella on sosiologista mielenkiintoa. Puhe myös jäsentää maailmaa merkitykselliseksi puhujille itselleen ja muille. Edelleen puhujien intentiot ovat tulkittavissa ainoastaan puheen tasolla, koska kielen käytön taksaisia tarkoituksia voidaan korkeintaan arvailla. Tietyissä mielessä puheessa näkyvä sosiaalinen maailma on juuri se, jossa puhujat määrittelevät elävänsä: kielessä heijastuvat arvot ja ymmärrys maailmasta nimittäin kuvastavat puhujien omaa sosiaalista olemassaoloa (Sulkunen 1992, 47). Tutkimuksessa voidaan etsiä juuri tiettyjen kysymysten herättämiä, haastateltujen tilanteisesti mielipiteinään tuotta-

mia jäsennyksiä.

Haastattelupuheen voi nähdä genreytyneenä käytäntönä, jossa haastattelutilanne osaltaan virittää tiettyjä diskursiivisia ajattelumalleja ja puhetapoja (Raittila 1993). Ryhmässä yhteinen puhetilanne usein lähentää mielipiteitä toisiinsa, tuottaa yhteisymmärrystä ja vahvistaa jo olemassaolevia sosiaalisia rakenteita (Fowler et al. 1979, 2). Tällaisina rakenteina voi nähdä myös jollekin ryhmälle ominaiset kulttuuriset, yhteisesti tiedetyt ja vakiintuneet asioiden merkityksellistämisen tavat (Sulkunen 1990, 265 - 266), mikä ei tarkoita oletusta niiden ristiriidattomuudesta. Ryhmähaastattelussa esimerkiksi saattaa syntyä argumenttien kesken moniäänistä kamppailua, jolloin tutkimuksen kohteeksi voidaan ottaa kulttuurisen puheen vaihtelevuus ja etsiä kulttuurisesti tulkittuina kiinnostavia jäsennyksiä. Ne voivat kertoa tutkittavien itsemäärittämisistä – joita ihmisten elämiskaikman tutkimuksessa tarkastellaan – enemmän kuin esimerkiksi heidän tosiasiallisesta yhteiskunnallisesta vaikutusvallastaan.

Ryhmähaastattelua analysoidessa on pidettävä mielessä ne tilanteeseen sisältyvät puheen tuottamisen rakenteelliset reunaehdot, jotka mahdollistavat puhujan-asemien moni- ja eriäänisyyden (Raittila 1993, 94). Aineistossani ehtoja ovat muun muassa puhetta virittävät yhteiskunnalliset aiheet ja haastattelun vuorovaikutuksellinen konteksti, jossa haastateltavat kommentoivat ärsykemateriaalina toimineita videoita, haastattelijoiden kysymyksiä ja toisiaan. Reunaehtoihin kuuluu myös ammatti, jonka edustajina haastateltavat pyydettiin paikalle ja joka voi asiantuntijuutta esiinkutsuessaan tuottaa omasta minästä etäännytettyä puhetta. Edelleen se, että puheaiheina olivat alkoholipolitiikka ja ammattirooli, on luullakseni omiaan muovaamaan puheen muotoa pikemminkin yleiseksi kuin yksityiseksi. Haastatellut ehkä myös pyrkivät vakuuttamaan puheen välittömän yleisön – paikallaolevat kollegat ja yliopiston tutkijat – omasta pätevyystään ja luomaan positiivisia itsemäärittäyksiä.

Puheen tavan analyysi

Toimittajapuhunnan rakentumista koskevat tarkasteluni pohjautuvat seuraaviin metodologisiin lähtökohtiin, joita sovelsin aineiston diskurss(e)iksi jäsentämisen apukeinoina ja tulkintojen ajatuksellisen, pelkän intuition ylittävän koetteluun tukena. Tarkastelun kohteena on maailman (tietoinen tai tiedostamaton) jäsenyminen puheessa esimerkiksi erontekojen, luokitusten, arviointien ja selitysten kautta, sekä tuotettujen näkemysten luonne. Kulttuuriset jäsennykset ovat siten eräs näkökulma tekstien (puheen) merkitysrakenteisiin (Alasuutari 1993, 90). Kun kielen käyttö ymmärretään sosiaalisesti käytännöksi, katsotaan, että yhteiskunnalliset suhteet mahdollistuvat puheessa ja ovat siinä myös seuraamuksellisia. Kieltä ja sen käyttöä ei silti oleteta todellisuuden suoraksi kuvaksi vaan ollaan kiinnostuneita siitä, miten sosiaalinen todellisuus jatkuvasti rakentuu kielellisten merkitysten tuottamisessa. Yksilölliset puheaktit ovat samalla sosiaalisia lausumia, jotka kertovat kulttuurista ja sosiaalisen todellisuuden ristiriitaisuudesta (Raittila 1993, 79, 224). Toimittajille erityisestä puhettavasta voidaan nähdäkseni puhua silloin, kun he artikuloivat ammattikulttuurisesti merkityksellisiksi avautuvia jäsennyksiä.

Diskurssianalyysin kohteena on kielen merkein tapahtuva (moniselitteinen) merkityksen tuottaminen. Kielellistä tuotantoa ajatellen diskurssilla viitataan tässä nimenomaan puhujien työskentelyyn kielellä ja kielessä. (Pietilä 1986, 48, 51.) Artikulaatiokeinoilla puhujat voivat esimerkiksi tuottaa ideologiaa väittäessään jotain kielen ulkopuolisesta todellisuudesta. Tosin ne diskurssit, joista tutkimusraporteissa puhutaan, ovat viime kädessä tulosta tutkijan analyysistä, jossa puheen tuottamista, siinä syntyviä merkityksiä ja keskinäisiä eroja tarkastellaan suhteessa

tutkimusongelmaan. Sosiaalisesti jaetut merkityssysteemit rakentuvat osana niitä erilaisia käytäntöjä, joissa kulloinkin toimitaan. Niinpä kielenkäyttö ja muu todellisuus kietoutuvat yhteen, koska asioita ei voida tarkastella niitä merkityksellistämättä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 21, 28.)

Olen tulkinnut haastattelupuhetta tarinoina, joissa puhujat luovat toimijoiden välille merkityksellisiä suhteita asettamalla näitä erilaisiin, toisiinsa liittyviin asemiin. Kategorisena käsitteenä aineistoni puhuja on artikuloimiensa jäsenysten mukaan tavallaan tekstuaalisesti välittynyt rooli, jossa puhetapa liittyy siihen, mistä puhutaan. Narratologisessa tekstintutkimusperinteessä (Greimas 1980) kertomus jaetaan yleensä tarinaksi ja kerronnaksi. Kerronnan keinoilla puhuja luo itselleen ja muille tarinan kohteeseen suhteita, jotka arvottavat ja merkityksellistävät sanottua (ns. enonsiaatiosta emt.; Sulkunen & Törrönen 1994; Törrönen 1994). Puhuja-asemien rakenteita voidaan paikantaa kielen modaliteeteissa, jotka liittyvät tekemisen ilmauksiin, puhujan maailmasuhteisiin sekä esityksen varmuuteen ja uskottavuuteen. Olemisen ja tekemisen peruslausumiin kytketään puheessa eri intensiteeteillä toimijoita ja toiminnan kohteita (aktorisointi) sekä asetetaan niihin ajan (temporalisointi) ja paikan (spatialisointi) konteksteja. Puhujan näkökulma aiheeseen on esillä tämän jättäessä tunnistettavia, subjektivoivia jälkiä lausumiinsa, mutta objektivoiduun näkymättömiin, kun näin ei tapahdu. Toimijoiden välille kielen käytössä syntyvät suhteet viittaavat merkityksen rakentumiseen puhunnassa ja (toisten) puheen vastaanotossa. (Törrönen 1994.)

Tulkinnoissa olen edennyt yksittäisistä lausumista suurempien kulttuuristen merkityskokonaisuuksien artikulaatioihin, jotka ymmärrän diskurss(e)iksi. Puheessa rakennetaan esimerkiksi ammatin sosiaalisten käytäntöjen kannalta loogisia rooleja, kun haastatellut tekevät joitain asioita, niiden tulkintoja ja seurauksia puheen tasolla mahdollisiksi (ja joitain mahdottomiksi) (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 42 - 43). Asiantuntijoina haastatellut toimittajat artikuloivat ammattiroolejaan esimerkiksi oman toimintansa ja tiedonvälityksen tehtävien perusteluiksi. Aineistoni suppeuden tähden en toki väitä, että se edustaisi toimittajien ajattelua ylipäätään. Joka tapauksessa on (teoreettisestikin) perusteltua katsoa, että puhujien jäsennykset kertovat jotain oleellista journalistisesta kulttuurista ja että ne saattavat edustaa ammattitoimittajien yleisemminkin jakamia käsityksiä. Näet toimittajien puheissa näkyy hegemonisuutta, jossa jaetut "totuudet" vaien-tavat muita. Hegemonisoituneen diskurssin luonne puhetapana hämärtyy sen muuttuessa itsestäänselvyydeksi. Onkin kiinnostavaa tarkastella, miten se toimii ja saa asioiden esittämisen näyttämään vakuuttavalta. (Mt., 76 - 77, 91.)

Journalistinen kulttuuri ja ammattikuva

Palmolahden (1993) mukaan journalistinen kulttuuri sisältää erityisen, itselleen ominaisen todellisuuden jäsentämistavan, josta juontuu journalistiseen ymmärrykseen sisäänrakentuneita sääntöjä. Toimittajat noudattavat niitä työssään jokseenkin pysyvästi eivätkä aina lainkaan tiedosta journalistisen kulttuurin olemassaoloa siinä mielessä, että sen toimintatapoja problematisoitaisiin. (Mt., 30.) Liberaalin journalistisen professionalismin ihanteessa lehdistö on autonomisen riippumaton valtiovallan ohjauksesta, ja toimittajan tehtävä on vastata yleisön tarpeisiin sekä puolustaa tiedotusvälineiden kehitysvapautta. (Kortenieniemi 1987, 28 - 34; Merton 1976.) Arkikäytännössä monet tekijät, kuten kiire, lähderiippuvuus ja erilaiset (esimerkiksi taloudelliset) sidokset sanelevat toimittajien ja tiedonvälityksen suhdetta vallankäyttäjiin ja supistavat etiikan mukaisen kriittisyyden tilaa (Halonen 1992, 8 - 19), mikä voi johtaa siihen, että sosiaalinen järjestys kyseenalaistamatta hyväksytään (Curran 1991, 97 - 100).

Journalismiin mahtuu yhteiskunnallisista puhetavoista vain tiettyjä argument-

teja ja ilmaisia. Luostarisen (1994) mielestä julkisuuden säännöt kuitenkin tunnetaan ja toiminnan rajoituksista ollaan selvillä yleisesti. (Mt., 33.) Ridell (1994) sitävastoin näkee journalismin etiikan ja uutisoinnin suhteet ongelmallisina, koska riippumattomuuden ihanteet saattavat muokkautua myötäilemään uutistyön yhteiskunnallisia ja institutionaalisia ehtoja ja ehkäistä sitä, että suhteet ulkomaailmaan voitaisiin tiedostaa pulmallisiksi. Väittämällä toimivansa kansalaisten puhe-miehenä journalismi esimerkiksi pyrkii oikeuttamaan tehtävänsä, mutta saattaa samalla tulla kieltäneeksi kansalaisilta oman julkisen äänen. (Mt., 105, 149 - 153.) Toimittajat ovat silti yleisesti omaksuneet asenteen, jonka mukaan kaikista yhteiskunnallisista toimijoista juuri he pystyvät parhaiten määrittämään yleisönsä tarpeet ja ajamaan sen etuja. Tosin jos journalismi nojaa liberalistis-individualistiisiin perinteisiin, se saattaa tulla määrittäneeksi avunantonsa kohteeksi helpommin tietyn "asiakasryhmän" kuin yleisön kokonaisuudessaan. (Tuchman 1978, 108.)

Tutkimusten mukaan journalistikunta näyttää nykyään jakavan suhteellisen yhtenäisen ammatillisen identiteetin ja eetoksen. Eroja on edelleen lähinnä sen suhteen, kuinka aktiiviseksi toimittaja ymmärtää oman poliittisen ja yhteiskunnallisen roolinsa. (Luostarinen 1994, 38 - 39.) Aulan (1991, 77 - 83) haastattelemien toimittajien mukaan vallalla olevat ihanteet ovat merkinneet esimerkiksi siirtymistä politiikkaa kohtaan lojaalista asenteesta kriittisempään, itsenäisempään otteeseen, jolloin toimittajilla ammattikunnan jäsenenä nähdään kollektiivinen tehtävä ja vastuullisuus. Toimiessaan välittäjinä politiikan ja kansalaisten kesken toimittajat ovat asettuneet eräänlaiseen puoliviralliseen rooliin, jossa he kilpailevat poliittisen eliitin kanssa oikeudesta edustaa kansaa. Julkilausutuista ihanteista huolimatta journalismin käytäntöjä luonnehtivat silti luottamus virallisiin lähteisiin ja poliittisiin instituutioihin sekä keskittyminen eliitin toimien seuraamiseen. (Aula 1992, 15.) Nykyisellään on merkkejä myös siitä, että alan opiskelijat suuntautuisivat pr-työhön, jossa lojaalisuus kohdistetaan työnantajaan ja asiakkaaseen eikä enää ammattikuntaan tai yleisöön (Luostarinen 1994, 38 - 39).

Alkoholipoliittista kannanottoa

Alkoholipoliittikka on yksi niitä yhteiskunnallisen vallankäytön alueita, joilla valtio on voimakkaasti säädellyt kansalaisten toimintaa. Tutkijat katsovat, että yhteiskunnassa rakentuu alkoholipoliittikkaa ja -ongelmia koskevia kulttuurisia jäsenyksiä ja määritelmiä, joista koostuva "kollektiivitajunta" on osa yhteiskunnallisen ajattelun historiaa. Tietoa tästä tajunnasta saadaan esimerkiksi tutkimalla aiheesta julkisuudessa käytävää keskustelua. (Piispa 1993, 4.) Sosiaalisten ongelmien määrittelykehikon muuttuessa tiedonvälityksellä on yhä suurempi rooli yhteiskunnassa esiintyvien käsitysten muokkaajana. Se yhtäältä kuvaa vallitsevaa yhteiskunnallista mielipideilmastoa ja toisaalta vaikuttaa yhtenä toimijana esimerkiksi päihdepoliittisiin olosuhteisiin. Myös toimittajien yhteiskunnallista vallankäyttöä koskevilla käsityksillä lienee merkitystä tiedonvälityksessä näkyvän todellisuuden rakentumisessa. Tiedonvälityksen valta on Hanhisen (1994) mukaan suuri varsinkin moraalisesti ongelmallisissa aiheissa (kuten alkoholi), joissa erityisesti lehdistö on vienyt läpi etiikkansa mukaista kantaa. (Mt., 7 - 27.) Kuitenkin se, että toimittajat katsovat puheessaan, että heillä on oikeus ajaa liberaalia alkoholipoliittikkaa, asettuu ristiriitaan sen myös puheessa ilmenevän asenteen kanssa, että he ovat netraaleja tiedonvälittäjiä.

Kun alkoholia tarkastellaan kulttuurisilla merkityksillä ladattuna ilmiönä, eri intressein toimivien ihmisten ja sosiaalisen maailman suhteiden voi nähdä heijastuvan sitä koskevassa puheessa (Partanen 1990, 23 - 25). Perinteisesti alkoholi on Suomessa kytketty sosiaalisen hyväksyttävyyden rajoja ylittävään käyttäytymi-

seen, jolloin sen kielteiset puolet luultavasti yhdistetään sosiaalisiin konflikteihin ja ongelmiin ja ulkoinen kontrolli hyväksytään helpommin. Kulttuurisesti uudemmassa hallitun nautinnon kontekstissa alkoholi sen sijaan nähdään osana normaalielämää. Tällöin juomisen omakohtainen kontrolli korostuu, josta syystä ulkopuolista sääntelyä on vaikeampi perustella. (Paakkanen 1991; Sulkunen 1993.) Aineistoni toimittajien puheessa on erityisen oleellista yhteiskunnan alkoholipoliittisten toimenpiteiden ja vastuun pohdinta sekä suhtautuminen alkoholivalistukseen. Mielenkiintoisimpia ovat yksilön kokemuksia laajemmalle heijastuvat suhtautumistavat, joissa ilmenee jotakin toimittajakulttuurille ominaista.

Lehdistössä valtion sääntelevää puuttumista alkoholimarkkinoihin ja yksityiseen kulutukseen ei juuri ole nähty oikeutetuksi ja monopolin vastustuksessa on korostunut yksilön vastuu ongelmien välttämiseksi (Sulkunen 1993). Kokonaiskulutusta ongelmallisempänä lehdistön alkoholiliberalismi on pitänyt humalahaikuista juomatapaa. Viimekätiseksi syylliseksi siihen on leimattu holhoava alkoholipolitiikka, joka tekee alkoholista juomiseen houkuttelevan myytin. Alkoholiongelmiensa katsotaan rajoittuvan pieneen väärinkäyttäjien ryhmään enemmistön hallitessa juomisensa. Siten suurkuluttajuuden hallinnasta lähtevä alkoholipolitiikka olisi perusteetonta puuttumista suverenien kansalaisten elämään – kansalaisten, joita toimittajan tehtävä (itsekin sellaisena) on puolustaa. Liberalistisesta näkökulmasta julkisen vallan oikeutena on korkeintaan antaa tukea ihmisten itsenäisille valinnoille jakamalla asiallista tietoa. (Piispa 1993, 22 - 23.)

Vaikutusvalta, riippuvuus ja kulttuuriset säännöt toimittajapuhunnassa

Aineistoni haastatteluissa toimittajat kokivat yhtäältä olevansa etäällä varsinaisesta yhteiskunnallisesta päätöksenteosta mutta katsoivat toisaalta, että journalismi heijastelee kulloistakin yhteiskunnallista ilmapiiriä ja että heillä toimittajina on tätä kautta vaikutusvaltaa yleisöön. Toisin sanoen toimittajien mielestä joukkoviestimillä ei ole valtaa osallistua yhteiskunnallisten ratkaisujen tekemiseen, mutta silti journalismin on mahdollista luoda julkisuudessa yhden- tai toisensuuntaisia paineita. Tähän liittyen toimittajat katsoivat, että niin kansalaiset kuin päättäjätkin arvioivat käsityksiään suhteessa journalistisiin tiedonvälitysisältöihin. Lyhyesti: journalismilla on heidän nähdäkseen suoran vaikutusvallan asemesta epäsuoraa vaikutusvaltaa.

Haastatellut eivät itse kokeneet kuuluvansa yhteiskunnallisten vaikuttajien joukkoon, eivät edes oman ammattikuntansa eliittiin. He katsoivatkin joutuvansa toimimaan varsinaisten vaikuttajien käyttämän vallan ehdoilla. Heidän mukaansa pääsy valtakunnalliseen politiikkaan vaatisi päättävien ihmisten (henkilökohtaisia) tuntemista, joka vasta muodostaisi hyödyllisen sidoksen valtaan. Haastateltujen mukaan lehdistö heijastelee kaikkiaan enemmän eliittien kuin tiedonvälityksen tavoitteita. Itsellään he eivät juuri tunnista vaikuttamistarkoituksia; sitävastoin he osin pitivät mielipide- ja poliittista lehdistöä määritelmällisesti epäilyttävänkin tarkoitushakuisena toimittajayhteisönä.

Toimittajilla nähtiin toki olevan tiettyä vaikutusvaltaa siinä mielessä, että he edustavat kansalaisia suhteessa julkisuudessa profiloituviin päättäjiin. Moni haastateltu pitikin ihanteellisena mahdollisuutta esittää päättäjille kansan kulloistakin intressien mukaisia näkemyksiä. Tehtävänä olisi nimenomaan tuoda esiin poliitikkojen väistämiä asioita ja huolehtia siitä, että nämä eivät pääse esille vain itselleen edullisessa valossa. Tosin haastatteluista löytyi myös puhetta, jossa väitteellä kansalaismielipiteenä toimimisesta kiillotettiin vain ammattikunnan sädekehää. Vaikka puheessa poliitikkoja usein arvosteltiin, nimenomaan kansanedustajat asetettiin ainakin periaatteessa ajamaan toimittajien kanssa samaisia

kansan etuja, sillä demokratian toimivuuteen haluttiin uskoa. Toisaalta annettujen lupausen pettämisestä vaadittiin edustajapaikan menettämistä. Edustuksellisen parlamentarismen tuli luonnollisesti tehdä "meidän" tahdon ja tietämyksen mukaisia päätöksiä.

Haastatellut puhuivat ammatinsa tehtävistä pitkälti kansan asianajon tai neutraalin tiedonvälityksen tapaisten ihanteiden pohjalta, vaikka he samalla usein myönsivät, että nuo ihanteet toteutuvat käytännössä korkeintaan suhteellisessa mitassa. Ammattikunnan sisäiset säännöt yhtenäistävät heidän mukaansa toimittajien näkemyksiä työstään. Käytäntöjen ohella myös journalistisen kulttuurin eettisten ja moraalisten arvokäsitysten katsottiin vaikuttavan suuresti ammatissa toimiviin. Arvot on pitkälti jaettu jo ammattiin tultaessa ja ajan myötä ne sisäisissä keskusteluissa yhdenmukaistuvat edelleen. Yksituumaisuus ei haastatelluista silti ollut mitenkään ongelmaton asia: se kahlitsee, sillä yhteistä näkemystä on vaikea vastustaa jo siksi, että poikkeamista saattaisi seurata ammattikulttuurin ulkopuolelle sulkeminen. Se voisi tarkoittaa kollegiaalisen tuen ja ymmärryksen menettämisen lisäksi myös lähdesuhteiden ja tiedonkulun katkeamista.

Haastateltujen jäsenysten mukaan toimittajan yhtäältä tulee erottaa omat näkemyksensä uutisesta, koska yleisöä holhoava ja johdattelleva asenne on vastenmielinen eikä tiedonvälitysetiikan mukainen. Toisaalta myös omat tulkinnat asioista katsottiin päteviksi eikä luovan osuuden merkitystä uutistyössä täysin kiistetty. Toimitustyön kiireiden ja ajankohtaisuuden vaatimusten keskellä haastatellut sanoivat voivansa nostaa esiin asioita ja näkökulmia omankin harkintansa mukaan. Heidän mielestään tiedon jakamisen ja manipuloinnin ero on siinä, jätetäänkö johtopäätösten vetämisen vapaus ja vastuu yleisölle vai ohjataanko tulkintoja. Korostettiin silti välttämättömyyttä esittää kaikki tieto vähintään näkökulmasta, joka tekee siitä kiinnostavan uutisen. Täysin uusien näkemysten kertominen tuntui samalla kyllä vaikealta, koska yleisön vastaanottavuudesta ja ymmärryskyvystä ei oltu varmoja.

Alkoholin saatavuus ja valistus toimittajapuhunnassa

Liberalistinen ajatusperinne luottaa yksilön kykyihin. Se asettaa yksilölle myös veloitteen vastata tekemisistään. Haastatellut kannattivat alkoholipolitiikan liberaalisointia ja näkivät valtion holhoavan vallankäytön suurelta osin perusteettomaksi. He ymmärsivät itsekontrollin kyvyn elämäkokemuksen ja moraalisen kasvun kautta hankittuna ominaisuutena, jonka puuttumiseen luontaisten taipumusten lisäksi voivat vaikuttaa yhteen kasautuneet sosiaaliset ongelmat. Joidenkuiden ihmisten kyvyttömyys alkoholinkäytön hallintaan ei haastatelluista ollut kovin kiinnostavaa sinällään, mutta osa myönsi, että on perusteltua yrittää osittaisella sääntelyllä estää siitä yksilön ulkopuolelle aiheutuvia ongelmia (työ, ihmissuhteet). Valtiolla sallittiin periaatteessa oikeus puuttua "kyvyttömien" elämään niin sääntelyllä kuin valistuksellakin, mutta toisaalta katsottiin, että se on kyvyttömyyden täyttämään tuota tehtävää oikealla tavalla.

Haastateltavia ärsytti, että valtio pyrkii manipuloimaan ja moralisoimaan holhoavana ja lapsellistavana pidetyllä alkoholivalistuksella (itse)kriittisyyteen kykeneviä yksilöitä. Sitäpaitsi valistus tuomittiin turhaksi, koska hallintakykyiset eivät sitä alunperinkään tarvitse eikä viestiä "kyvyttömille" kuitenkaan saada perille. Suvereenit toimittajakansalaiset asemoivat itsensä samalla päättäjien rinnalle (tai yläpuolelle) tietämään parhaiten, kuinka alkoholin saatavuuden lisäksi valistus tulisi hoitaa. Ammattiroolinsa mukaisesti he arvostivat valistuksessa lehdistöihanteiden mukaista, (rankatkin) tosiasiat sellaisinaan kertovaa tiedottamista, koska muunlainen esitystapa ei heistä takaa sisäistyneitä vaikutuksia. Päättäjätahojen harjoittama valistus nähtiin arveluttavaksi epäilemättä myös siksi, että valtio on

siinä astunut reviiirille, jolla toimittajat totunnaisesti ovat olleet yhteiskunnan itseoikeutettuja tiedottajia. Voidaankin kysyä, kenen mielipidettä haastatellut oikeastaan edustavat; ehkä tiedonvälityksessä näkyvä ”yleinen mielipide” kuvaakin enemmän toimittajakulttuurin kuin ”kansan” käsityksiä.

Johdopäätelmiä: yksilön puolesta valtiota vastaan (?)

Olen tarkastellut alkoholia sen pohjalta, millaiseksi se hahmottui toimittajaryhmien haastattelupuheessa. Siinä korostuivat asian moraaliset ulottuvuudet normatiivisten kustannuksella. Toimittajien omaksuma liberaali individualismi korostaa yksilön vastuullisuutta, johon valtion sääntelypolitiikan koetaan suhteutuvan ristiriitaisesti.

Alkoholipolitiikassa hyväksyttävää vallankäytön tapaa voidaan määritellä joko yhteiskunnan tai yksilön suunnasta. Esimerkiksi alkoholin aiheuttamien sosiaalisten ongelmien syyt ja seuraukset voidaan siis sälyttää joko valtion tai kansalaisten vastuulle. Kun haastatellut toimittajat näkivät suurimmaksi alkoholipoliittiseksi ongelmaksi lainsäädännön holhoavuuden eivätkä juurikaan keskustelleet alkoholin aiheuttamista kansanterveydellisistä ja -taloudellisista kustannuksista, he katsoivat asiaa yhteiskuntapoliittisessa ja -filosofisessa mielessä yksittäisen kansalaisen näkökulmasta. Sikäli kuin yhteiskunnallisten ongelmien syyt sälytetään yksilön niskoille, myös vastuu sysätään hänelle, ja ulkopuolinen puuttuminen on sekä turhaa että tuomittu epäonnistumaan. Jos toimittajat ajavat alkoholipolitiikkaa tästä näkökulmasta, jää kysymään, mikä on se suuri yleisö, jota journalismi juhlapuheiden mukaan palvelee. Toisaalta toimittajien puheessa vilahti siellä täällä kanta, että ongelmien syyt ovat yhteisössä, jolloin tilanteeseen periaatteessa voidaan puuttua yksilön ulkopuolelta. Jälleenkin jää kysymään, ottaako edes tästä näkökulmasta lähtevä alkoholipoliittinen journalismi huomioon ongelmaa koko yleisön kannalta. Missä alkoholin saatavuuden sääntely on vallankäyttäjien kannalta keino yrittää vähentää kulutuksen aiheuttamien ongelmien kustannuksia, siinä sääntelyn voidaan vallankäytön kohteiden näkökulmasta ajatella vain rajoittavan heidän elämäänsä. Ristiriita on todellinen myös toimittajaihanteiden syvemässä mielessä: periaatteessa vapaan ihmisen toimintaa ei länsidemokratiassa saa rajoittaa, mutta ”täydellinen” vapauskin on lähinnä yhteiskunnan vahvojen etu. Valtiovastaisuus on sokea kohta, jos ei puututa lainkaan siihen, että yksilön vapautta rajoittavat myös esimerkiksi markkinat.

Liberalistisessa valtiokäsityksessä vapaus on pikemminkin vapautta *jostakin* kuin *johonkin*; haastatelluilla ehkä pikemminkin vapautta valtion holhouksesta ylipäänsä kuin erityistä vapautta juoda helpommin kuin ennen tai käyttää työssään nykyistä enemmän vaikutusvaltaa. He olivat enimmäkseen sitä mieltä, että alkoholin helppo saatavuus ei vaikuttaisi omaan käyttöön (minkä todennäköisyydestä voi tietysti olla eriäviä mielipiteitä), joten vapauttamista ei tunnuttu vaadittavan niinkään henkilökohtaisista kuin periaatteellisista syistä. Toimittajan tärkeimmäksi ammatilliseksi tehtäväksi taas nähtiin vain välittää tietoa eikä pyrkiä vaikuttamaan sillä tavoin kuin esimerkiksi valtio yrittää alkoholivalistuksessa tehdä. Valtion vallankäytön vastustamisesta tuli siten arvokysymys läpi aineiston keskeisten teemojen. Ajaessaan liberaalia alkoholipolitiikkaa ja asettaessaan valtion vallankäytön oikeutuksen kyseenalaiseksi haastatellut toimittajat ehkä tulivatkin vaatineeksi jonkun muun toimijan – kansalaisten, tiedonvälityksen tai muiden (kenties markkinataloudellisten) intressien – vallan lisäämistä ja viime kädessä yhteiskuntasopimuksen muuttamista.

Tarkastellaan vielä sitä toimittajapuheessa ilmennytää ristiriitaa, että toimittajat yhtäältä asettivat ihanteekseen vain välittää tietoa mutta toisaalta ottivat tehtäväkseen edustaa yleisöään ja jopa ajaa sen asioita. Edellisellä kannallaan he

nähdäkseni artikuloivat joko käsitystä, jonka mukaan demokratia toimii niin hyvin, ettei se itse asiassa tarvitse vahtikoiraa, tai sitten näkemystä, ettei viestimillä ole voimaa toimia itsenäisesti. Jälkimmäinen kanta mielestäni kuvasti taas joko katsantoa, ettei demokratia toimi ellei sitä vahdita, tai sitten vakaumusta, että viestimillä on kaikissa tapauksissa oikeus suhteellisen itsenäiseen todellisuuden määrittelyyn.

Ne jäsennykset, joita haastattelupuheessa rakennettiin alkoholipoliittisten toimien osalta, ilmaisevat kaikkiaan eräänlaista sosiaali-individualistista tai sosiaaliliberaalia ajattelua, jossa suvereeni ja "kyvytön" yksilö sekä valtio toimijoina asetettiin kamppailemaan keskenään. Yhtäältä toimittajat ajattelivat liberaalisti, että jos alkoholi vapautettaisiin hallitusti, myös ongelmat vähenisivät kohtuukäyttöön opittaessa. Tätä he perustelivat vedoten omaan kykyynsä hallita alkoholin käyttöönsä. Tosin joutuu kysymään, kelpaako toimittajien ihanteellinen näkemys itsestään täksi perusteluksi. Joka tapauksessa asettaessaan kansalaisen malliksi toimittaja voi oikeuttaa ammatillista asemaansa tiedonvälityksessä ja julkisuuskoneiston asemaa yhteiskunnassa. Toisaalta hyvinvointivaltiollisessa jäsennyksessä kaikkien kontrollikykyyn ei luotettu vaan tietty määrä rajoituksia hyväksyttiin ongelmien välttämiseksi. Elämänhallinta nähtiin edelleen perustavanlaatuisesti yksilön valinnaksi, mutta silti yhteiskunnalla tuli olla oikeus ja vastuu ongelmien hoitamiseen.

Alkoholin saannin vapaus näyttää haastatelluille olevan autonomian innolla puolustettu linnake, koska toimittajat tuntuivat alkoholipoliittikkaa määritellesään olevan voimainsa tunnossa. Nostaessaan itsensä esimerkiksi hallintakyvystä haastatellut ehkä oikeuttavat ihanteita asetelmalla, jossa lehdistö havaitsee yhteiskunnallisen ongelman alkoholin saatavuuden sääntelyssä ja ajaa sen ratkaisemisessa määrätietoisesti sääntelystä vapauttamista asiakkaidensa nimissä. Kuviota voi lukea tarinana, jossa toimittajat kamppailevat yksilön riippumattomuuden puolesta holhousyhteiskunnassa ja vastustavat valtion toimia missä vain voivat. Puolustettavan yleisönosan suhteen tosin tullaan tehneeksi valinta, joka kohdistuu "kyvykkäisiin" ("meidän" kaltaisiin liberaaleihin ja keskiluokkaisiin) kansalaisiin.

Haastattelupuheen ristiriitaisuuksissa näkyi ammattiroolin ihanteiden ja työn käytäntöjen yhdistämisen hankaluus, ellei mahdottomuus. Alkoholipoliittikasta puhuttaessa toimittajat näkivät oikeudekseen itsenäisesti vastustaa valtiokoneiston toimenpiteitä; toisaalta muista asioista puhuessaan he kokivat riippuvuutensa lähteistä hyvinkin suureksi. Niinpä kaiken kaikkiaan toimittajat painottivat tiedon välittämistä sellaisenaan. Eli tältä osin ajatus journalismin kriittisestä itsenäisyydestä unohtui. Itse kuitenkin näen, että tiedonvälityksellä on entistä enemmän vastuuta uudeksi muotoutumassa olevan yhteiskuntasopimuksen eräänä valvojana, ja jos liberalismin ajaminen viittaa siihen, ettei tapahtuvia muutoksia katsota tarpeelliseksi kritisoida, on kansan asioiden ajaminen tiedonvälityksen toiminnan oikeuttamiseksi tuotettua juhlapuhetta.

Vallan ja intressien kenttä on tietysti moniaineksinen eikä redusoidu valtion ja kansan kaksinaisuudeksi, mutta sen enempiä tästä juontuvaa problematiikkaa kuin alkoholipoliittista teemaakaan en tässä ole voinut purkaa ja analysoida niiden koko yhteiskunnallisen laajakantoisuuden mielessä. Sosiaalisen todellisuuden konstruktiivisen luonteen vuoksi voidaan silti kysyä, mitä eri vaatimuksille ja ongelmanasetteluille tapahtuu journalismin organisaatiossa sekä mikä on sen asema sosiaalisten ongelmien määrittelyssä ja suhde muihin vaatimusten esittäjiin. Toimittajien työn ja yhteiskuntanäkemyksen kannalta puheessa ilmenneet ristiriidat voivat olla ratkaisemattomasti aitoja mutta myös johtaa tiedonvälityspäätteen halvalla myyviin vaihtoehtottomuusstrategioihin, jotka nekin ovat arvovaihtoa, tiedostettiinpa tämä tai ei.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (1993)
Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Aula, Maria Kaisa (1991)
Politiikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammattilähtöteetistä 1980-luvulla. Tutkimusraportti 5/91. Helsinki: YLE:n tutkimus- ja kehitysosasto.
- Aula, Maria Kaisa (1992)
Perässä tullaan, Amerikka? Ajatuskoe suomalaisen poliittisen julkisuuden murroksesta. Tiedotustutkimus 15:2, 10 - 22.
- Curran, James (1991)
Mass Media and Democracy: A Reappraisal. Teoksessa Curran, J & Gurevitch, M (eds.) Mass Media and Society. London: Edward Arnold.
- Fowler, R. G., Kress, G. R., Trew, A. A. & Hodge, R. I. V. (eds.) (1979)
Language and control. London: Routledge & Kegan Paul.
- Greimas, A. J. (1980)
Strukturaalista semantiikkaa. Helsinki: Gaudeamus.
- Halonen, Leena (1992)
Journalistisen ammattisuuden heijastuminen toimittajien kansainvälisyyskuvaan. Haastattelututkimus asenteista, arkipäytäntöistä ja ammattietiikasta. Viestinnän pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, viestinnän laitos.
- Hanhinen, Sari (1994)
Sosiaalisten ongelmien, erityisesti päihdeongelmien määrittely lehdistössä valtakunnallisella, paikallisella ja lähipaikallisella tasolla. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993)
Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Korteniemi, Timo (1987)
Professionalistinen toimittaja - tutkimus professionalismin käsitteen soveltamisesta toimittajan ammattiin. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.
- Luostarinen, Heikki (1994)
Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Juva: Hanki ja jää.
- Merton, Robert K. (1976)
Sociological ambivalence and other essays. New York: The Free Press.
- Paakkanen, Pirjo (1991)
Juoppouden luokkakartta. Keskiluokkaisten ravintola-asiakkaiden alkoholin käyttöä koskevat luokitukset. Alkoholipolitiittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no. 184. Helsinki: Hakapaino.
- Palmolahti, Harri (1993)
Kuka ampui? Tutkimus journalismin, erityisesti televisioutisten tavasta syyllistä. Julkaisuja/sarja A 81. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Tampere: Jäljennepalvelu.
- Partanen, Juha (1990)
Alcohol in culture and social life. *Alcologia* 2:1, 23 - 32.
- Pietilä, Minna (1995)
"Me olemme läheneet ristiretkelijöiksi ja päädytty siihen, että se on mahdotonta."
Toimittajien alkoholipolitiittiset mielipiteet ja ammattiroolit haastattelupuheissa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.
- Pietilä, Veikko (1986)
Diskurssianalyysistä. Tiedotustutkimus 9:1, 48 - 57.
- Piispa, Matti (1993)
Mistä puhumme kun puhumme alkoholiongelmaista? Alkoholiongelmaa ja alkoholipolitiikkaa koskevat määritelmät 1950 - 1990. Lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto, sosiologian laitos.
- Raittila, Pentti (1993)
Neuvostoliitto suomalaisten puheissa. Mielipidetutkimuksista haastattelupuheen retoriikan analyysiin. Lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Ridell, Seija (1994)
Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. Julkaisuja/sarja A 82. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Tampere: Jäljennepalvelu.
- Ruostetsaari, Ilkka (1992)
Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Helsinki: Gaudeamus.
- Sulkunen, Pekka (1990)
Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Sulkunen, Pekka (1992)
The European new middle class. Individuality and tribalism in mass society. Aldershot: Avebury Academic Publishers.
- Sulkunen, Pekka (1993)
Group interview study of local influentials on alcohol and alcohol policy. An experiment in sociological intervention. Paper presented at the 19th Annual Alcohol Epidemiology Symposium 4-11 June 1993, Cracow, Poland.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1994)
The production of values: on the concept of modality as a conceptual tool in sociological content analysis. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Tuchman, Gaye (1978)
Professionalism as an agent of legitimation. *Journal of Communication* 28:2, 106 - 113.
- Törrönen, Jukka (1994)
Pragmaattinen ja enonsiatiivinen ulottuvuus. Puhetekstianalyysi tieteellisen tekstin enonsiatiosta. Julkaisematon käsikirjoitus.